

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>

Червінський Вадим Володимирович,
аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛОМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком збройної агресії проти України проблеми забезпечення прав і свобод потерпілих від кримінальних правопорушень набули особливої актуальності через масове вчинення агресором воєнних злочинів. Кількість потерпілих від цих злочинів обраховується сотнями тисяч та щоденно збільшується. Одночасно посилює свої позиції організована злочинність, зростає кількість кримінальних правопорушень корисливо-насильницького спрямування, високим залишається рівень дорожньо-транспортних пригод з каліцтвом та смертю потерпілих.

Через значне навантаження на органи досудового розслідування та прокуратуру кримінальні провадження щодо тяжких та особливо тяжких злочинів з потерпілими далеко не завжди розслідуються ефективно. У результаті цього права та законні інтереси потерпілих залишаються незахищеними. До того ж за усталеною традицією, пріоритетною для слідчих та прокурорів є діяльність з доказування вини підозрюваного, обвинуваченого. Відновлення ж порушених прав потерпілих є завданням другорядним та фактично покладено на осіб, яким вчиненням кримінального правопорушення спричинено фізичну, матеріальну та моральну шкоду. Тому надзвичайно важливими сьогодні є питання надання професійної правничої допомоги потерпілим у кримінальному провадженні.

Потенційна можливість здійснювати представництво потерпілого втілюється у практичному набутті відповідного процесуального статусу адвокатом лише після делегування потерпілим йому своїх повноважень [1, с. 128]. Таке делегування здійснюється на умовах договору за ініціативою потерпілого, як правило, у зв'язку з тим, що він потребує надання кваліфікованої правової допомоги.

З цих причин виникає дві природні умови набуття процесуального статусу представником потерпілого. По-перше, офіційне набуття клієнтом статусу потерпілого у кримінальному провадженні. По-друге укладання ним договору з адвокатом про надання правової допомоги.

Практичне виконання цих двох умов у багатьох випадках є проблематичним у період, коли надання правової допомоги жертві злочину має особливе значення для виконання завдань та досягнення кінцевої мети представництва потерпілого у кримінальному провадженні. Йдеться про період часу з моменту вчинення кримінального правопорушення й до внесення відомостей до ЄРДР, а також про початковий етап досудового розслідування.

Так, відповідно до ст. 55 КПК України права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2). Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 3). Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення частин першої – третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи (ч. 6). При цьому Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що для набуття статусу потерпілого достатньо подання відповідної заяви.

Але далеко не завжди жертви злочинів та (або) їх близькі у перші часи після вчинення (виявлення) кримінального правопорушення подають зазначені заяви. Причини цього полягають у відсутності у них: фізичної можливості зробити це; відповідної інформації щодо можливості та (або) розуміння необхідності подати такі заяви. Ті самі причини зумовлюють бездіяльність жертв злочинів у питаннях залучення представника для надання професійної правничої допомоги у подальшому.

Так, особи, які зазнали тяжких тілесних ушкоджень унаслідок злочинного порушень правил дорожнього руху іншими його учасниками, потребують негайної госпіталізації, а їх близькі родичі, як правило, переймаються питаннями контролю за наданням їм належної медичної допомоги, забезпечення необхідними медичними препаратами (така сама ситуація часто складається у разі вчинення умисних насильницьких та корисливо-насильницьких злочинів).

У цей час без участі потерпілих (а, відповідно, і без участі представника) відбувається огляд місця події, який є базовою слідчою (розшуковою) дією для формування основного масиву доказів, після чого відомості про вчинення кримінального правопорушення вносяться до ЄРДР та приймаються рішення про проведення інших невідкладних процесуальних дій.

З часом жертви злочинів (або їх близькі) набувають статусу потерпілих, але не турбуються про залучення адвоката для надання правничої допомоги. Адже вони покладаються на добросовісність

слідчих та прокурорів й вважають, що останні повним обсягом забезпечать захист їхніх прав та інтересів. Про необхідність залучення представника вони замислюються лише тоді, коли у них виникають сумніви у ефективності дій правоохоронців (або підозри щодо їх змови з винуватцями кримінального правопорушення).

У зв'язку з цим актуальним є зауваження Н. З. Рогатинської та К. І. Склярук, про те, що аналіз адвокатської діяльності щодо представництва потерпілих у кримінальних провадженнях свідчить, що досить часто мають місце випадки, коли сторона обвинувачення (слідчий та прокурор) з певних причин не зацікавлені у виконанні завдань кримінального провадження та фактично саботують проведення досудового розслідування, що має наслідком порушення прав та законних інтересів потерпілого[2, с. 183].

Відсутності активності жертв злочинних дій у питаннях отримання статусу потерпілого, використання відповідних прав (зокрема, залучення представника), в числі іншого, сприяє формулювання другого абзацу ч. 2 ст. 55 КПК України, де зазначається: «Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення». Отже законодавець не зобов'язує правоохоронців роз'яснювати потерпілому його права і обов'язки, як це зроблено для підозрюваного, обвинуваченого. Це призводить до того, що, здебільшого, потерпілому його прав не роз'яснюють, як і можливих наслідків ігнорування їх використання.

Спеціально проведені з цього приводу наукові дослідження засвідчують, що правоохоронці як правило, обмежуються одержанням підпису від потерпілого про ознайомлення з правами та обов'язками [3, с. 96].

Виправлення окресленої ситуації вбачається у заходах законодавчого урегулювання. По-перше, це запровадження обов'язку посадової особи, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення (або про залучення до кримінального провадження у якості потерпілого) роз'яснити особі, яка звернулася з такою заявою права та обов'язки потерпілого, передбачені кримінальним процесуальним законом. По-друге, встановлення обов'язку слідчого, якому доручено виїзд для проведення огляду місця події особливо тяжкого злочину де є потерпілі або будь-якого злочину, яким спричинено загибель людей чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень або ушкоджень середньої тяжкості – повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. По-третє, встановлення обов'язку органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги забезпечити невідкладне прибуття адвоката для надання правової допомоги потерпілим при проведенні огляду місця події.

Список використаних джерел

1. Ємельянов Р. О. Правове регулювання участі адвоката-представника потерпілого в кримінальному провадженні. Європейські перспективи. 2020. № 3. С. 122–130
2. Рогатинська Н. З., Склярук К. І. Особливості процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. Київський часопис права. 2022. № 1. С. 181–185.
3. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія за заг. ред. проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. 240 с.

Чича Руслан Павлович,

старший викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Військова агресія Російської Федерації проти України стала серйозним викликом для забезпечення безперервного та ефективного національного кримінального судочинства. Важливу роль у належному функціонуванні органів досудового розслідування відіграють механізми, які гарантують діяльність слідчих, прокурорів, інших уповноважених службових осіб на початку досудового розслідування.

24 лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабною військовою агресією рф проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан строком на 30 діб. Воєнний стан в Україні продовжувався низкою Указів Президента України і діє до теперішнього часу.

За даними наведеними Офісом Генерального прокурора, з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну, зафіксовано понад 72 тисячі воєнних злочинів, вчинених російськими військовими [1].

Необхідність практичного застосування процедури розслідування воєнних злочинів призвела до поетапної трансформації відповідних положень Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК). Відповідно до хронології змін, ще у 2014 році Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» № 1631-VII від 12.08.2014 р.